

החיים בכלל לא כמו סרט

ציפי שחרור, "קליפסו רמלה" (רומן)

פרדס הוצאה לאור, חיפה 2012, 196 עמ'

קליפסו רמלה הוא רומן ראשון של משוררת ותיקה ועתירת עיטורים ופרסים, שכבר פירסמה ספרי שירה, קובצי סיפורים וספרים לא מעטים לילדים ולנוער. קשה לדעת אם צירוף מקרים, או כוונת מכון לפנינו, אך דווקא בשנה שבה התעוררה מחאת האוהלים, ועלו דברים ישנים-נושנים על הדגה ועל קיפוח, ישבה ציפי שחרור והעלתה בחרט אמן את תקופת ילדותה שבה גדלה ברמלה בשנות השישים, "בחצר האחורית של החברה הישראלית" (כדברי עורך הספר, המבקר חיים פסח); בעיר ישנה-חדשה שכולה "עולים חדשים", אשר בה נשברים כל הסטריאוטיפים של מזרח ומערב: המערב הוא מרוקו ותרבות צרפת של עולי צפון אפריקה (להזכירנו ש"המאגר" הוא המערב, וכי מרוקו היא מערבית יותר מפולין שממנה הגיעו עולים הרדופים באימי השואה וסיוטיה). את המזרח מייצגת גם הודו הרחוקה והאקזוטית, שיהודיה הגיעו אף הם אל המדינה הצעירה להקים בה חיים חדשים.

בתוך עולם סבוך וקשה זה, הקם מתוך המשואות, בלי חן וחסד ורחמים, גדלה לה ילדה יפה ותמימה, שעולמה צר אמנם כעולם נמלה, אך הוא הולך ומתרחב עם התקדמות העלילה, עם תהליך ההתבגרות וקניית ניסיון החיים. תחילה היא מכירה רק את דירת השיכון של הוריה ואת הצעקות הבוקעות מדירת השכנים: "דירה על דירה, מרפסת על מרפסת, תריס כחול זהה וקירות שסוידו שכבות על גבי שכבות, שנה אחר שנה, ובכל זאת הסייד תמיד מתקלף ונושר כמו המילים הקשות שנחתות על הראש, כמו אבנים" (עמ' 8).

אחר-כך, הולך העולם החיצון ומתגלה אט-אט, במעגלים הולכים וגדלים: בית-הכנסת השכונתי, האפוף סודות אפלים, שדות הסביונים המופזים שמסביב לשיכון, המתייבשים באביב ובקיץ, השוק של רמלה, בית הקברות האנגלי ומועדון "קליפסו", שאליו מגיעים גדולי הזמרים וממנו אפשר לפרוץ אל העולם הגדול כשם ש"החיפושיות" פרצו מליברפול וכבשו עולם ומלואו.

התקופה היא שנות השישים, שנים שבהן "החידוש הטכנולוגי" המסעיר אינו אלא רדיו טרנזיסטור פשוט, שממנו בוקעים הצלילים ומהדורות החדשות. אלה הם הימים שעליהם כתב איש הקולנוע בני ברבש את ספרו היפה והנוגע ללב מיי פירסט סוני, המתאר את התפוררותה של משפחה תל-אביבית, שבה ההורים רבים ללא הרף, האב בוגד במשפחתו, והבן מתעד את שיחות הנשים העסיסיות של האם וחברותיה.

גם ספרה של ציפי שחרור משחזר ילדות ישראלית בשנות השישים, אף הוא מתאר הוא שיחות נשים, גם בו נרמזים ומתקמים חשדות על בגידות האם בבעלה וגם בו משתקפת ראשית ההתבגרות המינית של הילדה התמימה. אך מה רב הוא השוני! כאילו בשתי פלנטות שונות מתרחשות שתי העלילות. בספרה של ציפי שחרור לפנינו גלריה רחבה של דמויות אקסצנטריות, שכמותן לא פגשנו עד כה: לפנינו שכנה מטורפת, החותכת לעצמה את הוורידים, ואף מטביעה צלקת בגוף תינוקה הפג, כדי שלא יחליפוהו באחר; לפנינו בעל חשדני העובד שעות נוספות כדי לברוח מחיק משפחתו וכדי לא להתאהב בבנו-יחידו, עד שהוא נהרג עם קטר הרכבת שאותה הוא הופך מרוב עייפות; לפנינו שמש בית-כנסת

שכונתי מופרע המפתה ילדים רכים בסוכריות דבש, כדי להשביע את תאוותיו האסורות; לפנינו אח אהוב ושחר-דעת, הנהרג במלחמת ששת הימים, ולאחר מותו הוריו מסתגרים בביתם כבקונכייה.

ציפי שחרור אכן מתארת את "החצר האחורית" של החברה הישראלית, ורומזת שבבתים שבהם נשלחים הילדים למוסדות, הולך וגדל לו דור שני של מקרי עוני וקיפוח. הנה, עמוס, אחיה של שלומית, חוזר יום אחר מהעבודה, ומספר בבכי ש"עכשיו הגיע תורו, שפיטרו גם אותו כמו שפיטרו הרבה עובדים וששום דבר כבר לא יהיה אותו הדבר" (עמ' 37). למרבה האסון, הוא אינו זוכה לראות את סוף המיתון ואת תקופת האפאוריה שאחרי הניצחון במלחמת יום הכיפורים. עמוס, הבוגר מכפי גילו, אומר לאחותו: "פסקול זה המוסיקה שמלווה סרטים, אבל את החיים לא מלוות מנגינות ובגלל זה החיים בכלל לא כמו סרט."

שלומית אכן לומדת ממנו ומניסיונה האישי שהחיים אינם סרט, אף שעל העטיפה מצוירת אחת מאותן תמונות שבשנות השישים התנוססו מעל עמודי המודעות וחזיתות בתי הקולנוע ובישרו על הקרנתו של סרט הודי חדש, סנטימנטלי וסוחט דמעות.

יופיו של הספר בתודעה המוגבלת של שלומית המספרת, שבחלקו הראשון של הרומן אינה אלא ילדה, שעבורה מועדון "קליפסו" הוא שער העולם הרחב, הגלובוס המואר שבחנות צורכי הכתיבה הוא שיא המאויים של אחיה, ובעולמם של שלומית ואחיה עדיין חולמים על היום שבו יגיע האדם לירח. מלחמת ששת הימים קוטעת את תקופת המיתון שבה פוטר האח עם רבים מחבריו, אך גם שמה קץ לחייהם של אותם צעירים ששאפו לצאת מן המעגל הצר של ההורים ושכניהם, ולהגיע לגדולות.

חלקו השני של הספר מתרחש בגואה שבהודו, שאליה מגיעה המספרת כאישה בשלה, הכמהה לאימהות ולמשמעות בחיים. לרמלה הגיעו משפחות מהודו ומקוצ'ין, והביאו עמם מיני דמויות אלוהיות, ושלומית נוסעת למחוזות ילדותה של חברתה, ואל המקומות שאליהם כמה אחיה, שנהרג במלחמה. האם אך מקרה הוא שחרף אחדותו של האל וחרף ייחודו, המילה "אלוהים" היא בלשון רבים? האם אך מקרה הוא שהשם "אברהם", שמו של אבי האומה ושל הגיבור המת בסיפור, דומה לשם ההודי "ברהמין"? הספר רומז שהמשיכה להודו היא משיכה למקום שממנה צמחה התרבות האנושית, אותה תרבות שזקנה והבאישה, והיום אנו בורחים מפניה.

בחזרתה לישראל, נצמד אליה בנה, ההודי למחצה, ושואל: "למה לא רואים מהחלון את הגנגס [...] אם גם כאן יש קופים ופרות ומקדש שאבא יקח אותו אליו" (עמ' 190). רחל, חברתה הקוצ'ינית, היא זו השולחת את שלומית בחזרה אל חיק אבא-אמא.

ניכר בספר רישומן של חוויות ילדות אותנטיות, המעורבות עם דמיון ועם אמונות טפלות, כגון סיפורו של הילד יאיר, בנה של עמירה המטורפת, הטוען כי על הצלקת שעשתה לו אימו בבית החולים לילודות ממשיכה לרכב כל השנים אותה תינוקת שקופה ולבקנית שנולדה יחד איתו, או סיפורה של הגברת סימון, המביאה נזירה המעלה לה את ילדיה בסיאנס. המחברת המובלעת אינה שופטת ואינה מזלזלת באיש: היא מספרת לתומה את סיפורן של הנפשות הפועלות, בהבנה ובאמפתיה, מתוך ידיעה שהרבה דברים נשגבים מבינתנו. הספר כולו נתון בתוך מחזור הטבע: שדות הסביונים עם הפריחה, הכמישה והפצת הזרעים ברוח; והנערה המקבלת בספר את המחזור הראשון, אות לנשיותה שהנצה.

ישנם כנראה שרידים של עלבונות ילדות ורגשות קיפוח שאינם מגלידים ואינם נרפאים לעולם. סיפר חברו של ביאליק, איך עקב המשורר בערוב יומו אחר ילד שדידה ליד כרם התימנים נעול בנעליים הגדולות מכפי מידתו. לא ארכו הימים, וביאליק כתב בין שורות שירו האחרון "פִּגְדָּה" (מן המחזור "יתמות") את השורות הבלתי נשכחות:

"כֹּה שָׁחֲתִי עִם-לְבִי / בְּהִתְנַהֲלִי כָּל-הַדֶּרֶךְ לְאִטִּי לְרֹגֶל אִמִּי /
וּלְרֹגֶל נַעֲלוֹתֵי הַבָּלוֹת, הַגְּדוֹלוֹת כְּפָלִים מִכָּף פְּעָמַי, / פֶּסַע וְהִגָּה
בְּדִמְמָה, וְצִרְרִי מִתְחַבֵּט עַל שׁוּקִי / וּבְהִתְעוֹרְרִי מִהֶמֶת לְבִי,
וְאַשָּׁא עֵינֵי וְאַשְׁתּוּמָם."

אחת היא אם לילד חיים נחמן אכן היו נעליים בלות, הגדולות כפליים מכף רגלו, או שמא מראה הילד הדל רק עורר במשורר זיכרון ילדות רדום, מן הימים שבהם נלקח ממנו אביו בטרם עת ולא ימו לא נותר מחסה מזעף הימים. תחושת העלבון של קיפוח הילדות עקב מחסור חומרי ורוחני, היא תחושה שטעמה אינו מתפוגג כנראה ימים רבים, ואולי אינו מתפוגג לעולם. גם חיפוש במרחקים, במקדשים זרים ומוזרים, אינו יכול למלא את "החור השחור" שיצרו החסכים החומריים והרגשיים. עם זאת, העוני – אם הוא מלווה באהבת אם לבתה המוכשרת – יכול להפוך בעזרת הדמיון לעושר גדול.

אף שברומן קליפסו רמלה מתוארת מציאות דלה וחסרת נוחם, שרבים מבני הדור הראשון שנולד במדינת ישראל חוו כמותה בשנות המעברות וקליטת העלייה, לפנינו רומן של משוררת, שהצליחה להפוך את קשיי החיים המרירים לספר שדפיו מדיפים אהבת אדם. היא הצליחה להפוך את העוני לעושר גדול ואת שדות הסביונים הפשוטים – לזהב מזוקק. על כך כתב המשורר והאמן רוני סומק בסגנונו הפיגורטיבי האנרגטי: "קליפסו רמלה הוא רומן עם שתי גיטרות, בס תופים. תופי רמלה מכים בגיבורים, הבס הוא הפסקול של שנות השישים, מיתרי הגיטרות נקרעים מעמוד לעמוד ועל הבמה ציפי שחרור שרה לנו סולו. סולו מרגש מאוד..."

אכן, ספר מרגש ומסמך נדיר ומאלף.